

М.Є. БЛУДИЛІНА,

викладач

(Академія Адвокатури України)

(Науковий керівник професор В.Г. Гончаренко)

АНАЛІЗ ПРИВОДІВ ДО ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ У СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Ключові слова: *приводи, порушення кримінальної справи, слідчі дії, заяви, повідомлення про злочини.*

Науковці і практики справедливо звертають увагу на те, що незаконне порушення кримінальної справи може нанести суттєву шкоду правам та свободам осіб. Розслідування таких справ тягне за собою непотрібну трату часу співробітників державних органів та коштів, а в деяких випадках і коштів інших осіб (наприклад, у випадку надання правової допомоги), що може призвести до багатьох негативних наслідків. У випадку, коли кримінальна справа була порушена без належних приводів та достатніх підстав, під час багатьох слідчих дій (виїмок, оглядів, освідувань, допитів тощо) можуть бути порушені права осіб, вже не кажучи про можливість незаконного притягнення особи до кримінальної відповідальності або арешту. У зв'язку з цим, у Кримінально-процесуальному кодексі України зазначено, що кримінальна справа може бути порушена лише за наявності приводів та достатніх даних, які вказують на наявність ознак злочину.

Важливість аналізу підстав і приводів до порушення кримінальної справи зумовлена тим, що саме з моменту порушення кримінальної справи розпочинається кримінальне переслідування щодо осіб, виникає необхідність захисту порушених прав та свобод осіб, запускається складний механізм, наслідками якого може бути постановлення обвинувального або виправ-

дувального вироку. Однак для того, щоб процес порушення кримінальної справи був законним, необхідними його передумовами є наявність законних приводів та підстав.

В цій статті проаналізовано відповідність заявлених у КПК України приводів і підстав до порушення кримінальної справи меті кримінального процесу та загальним засадам кримінального судочинства України. Ще давньогрецький філософ Геракліт зазначав, що мудрість — в розумінні підстав та причин [7, 12].

Питання, що порушуються у даному дослідженні, досить активно дискутуються в юридичній літературі, зокрема їх можна прослідкувати в працях В.Г. Гончаренка, В.С. Зеленецького, Л.М. Карнеєвої, В.А. Колодяжного, П.А. Лупинської, В.Т. Маляренка, О.Р. Михайленка, О.П. Рижаківа, В.М. Савицького, М.С. Строговича, М.Є. Шумила та багатьох інших вчених.

Отже, пунктом 1 ч. 1 ст. 94 КПК України передбачено такий привід до порушення кримінальної справи як «заяви або повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян» [4, 261].

Вказані заяви подаються до уповноважених органів та повинні відповідати вимогам ст. 95 КПК України. Подання та-

ких заяв та повідомлень в не уповноважені органи держави, на підприємства, установи чи організації, особам, об'єднанням громадян не можна розглядати як привід до порушення кримінальної справи.

З тексту цього пункту можна зробити висновок, що повідомлення підприємством, установою або організацією України, будь-якої іншої іноземної держави, громадянином України, громадянином будь-якої іноземної держави може бути приводом для порушення кримінальної справи, а повідомлення особою без громадянства не може. В такому випадку, особи без громадянства фактично позбавлені права заявляти в уповноважені законодавством органи про порушення їх прав та свобод.

Іноді неповнота чи недостатня повнота тексту закону призводить до того, що він всупереч своєму призначенню чи поставленим завданням не розповсюджується на коло тих відносин, які він покликаний регулювати. Складається враження про прогалини в законодавстві, хоча текст закону просто через недосконалість викладу, неповно висловлює закладене в нього значення.

М.С. Строгович вказував, що безпідставно говорити про прогалину в процесуальному законодавстві лише тоді, коли норма закону не конкретизована, хоча рішення деяких питань випливає зі змісту норми [3, 90].

Поняття громадськості не визначено чинним законодавством України. Під цим поняттям може розумітись певне об'єднання громадян, діяльність яких регулюється Законом України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р. [1]. Однак дія цього закону не поширюється на низку об'єднань громадян, що мають на меті одержання прибутку, на релігійні, кооперативні організації тощо.

Наступний привід до порушення кримінальної справи міститься у п. 2 ч. 1 ст. 94 КПК України: «Повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу

на місці вчинення злочину або з речовим доказом».

Пункт 2 ч. 1 ст. 94 КПК України передбачає офіційні повідомлення суб'єктів, визначених у п. 1 ч. 1 даної статті за таких обставин, як затримання підозрюваної особи на місці вчинення злочину або з поличним.

Як зазначено у Науково-практичному коментарі до КПК України, «у даному випадку мова йде про фізичну затримку (захоплення, піймання) підозрюваного на місці здійснення злочину або з поличним» [4, 262].

Поняття «з поличним» необхідно розуміти як затримання особи із зняттям злочину або з речами, які були об'єктом вчинюваного нею злочину.

На думку А.В. Колодяжного, «явними слідами преступлення вважаються такі сліди, которые несомненно свидетельствуют о совершении определенного преступления: сліди крови по делам об убийстве или нанесении тяжких телесных повреждений, поддельные государственные казначейские билеты по делам о фальшивомонетничестве, похищенные вещи по делам о краже и т.п.» [2, 56].

Вважаю за необхідне особливу увагу в розгляді цього приводу до порушення кримінальної справи звернути на те, що п. 2 ч. 1 ст. 94 КПК України фактично надає право окремим громадянам затримувати інших осіб, яких вони підозрюють у злочині. Постає резонне запитання: чи доцільно наділяти осіб, які не є представниками органів дізнання, правом затримувати інших осіб, тим більше «окремих громадян»? Як це співвідноситься з основними правами людини, закріпленими у II розділі Конституції України на особисту недоторканість, свободу пересування та свободу від незаконних переслідувань тощо (законним переслідуванням може бути лише за умови дотримання низки процесуально закріплених норм, зокрема, затримання може провадитись лише уповноваженими органами, що унеможливило незаконність

затримання особи, що підозрюється у вчиненні злочину, за вищевказаних обставин). Так, ст. 106 КПК України встановлює, що орган дізнання вправі затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, лише за наявності однієї з чітко визначених підстав. Отже, ст. 106 КПК України чітко визначає спеціального суб'єкта затримання — представників органів дізнання. Питання доцільності вживання виразу «окремі громадяни» вже розглядалось, тому можна лише повторити, що при застосуванні такого виразу порушуються права осіб без громадянства, а тому його вживання в контексті п. 2 ч. 1 ст. 94 КПК України не може мати місця.

Отже, якщо залишити п. 2 ч. 1 ст. 94 КПК України в тому варіанті, яким він є на сьогодні, важко уявити, яка кількість порушень може ще виникнути при застосуванні цієї норми. Лише за період з 1 січня до 31 грудня 2009 року на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень <http://www.reyestr.court.gov.ua/> знаходиться 7 424 судових документи, предметом яких є незаконне затримання осіб, з яких 180 — це ухвали Верховного Суду України.

Враховуючи вказані обставини, а також змістову тотожність цього пункту з п. 5 ч. 1 ст. 94 КПК України, доцільно цей пункт виключити.

Наступним приводом до порушення кримінальної справи є явка з повинною. Це особисте, добровільне, за власною ініціативою повідомлення особи, що скоїла чи підготовлювала злочин, до органу дізнання, слідчому, прокурору, судді про вчинене з визнанням своєї вини [4, 267]. Застосування даного приводу регулюється п. 3 ч. 1 ст. 94 та ст. 96 КПК України.

Якщо особа відправила за допомогою пошти, телеграфу, повідомила по телефону, Інтернету, телебаченню або радіомовленню про вчинений або підготовлюваний нею злочин, це не буде приводом до порушення кримінальної справи. Вважаю, що органи дізнання, слідчі, прокурори, судді повідомлення про вчинений або

підготовлюваний злочин, зроблені вищевказаними способами, повинні обов'язково перевіряти. В тому випадку, якщо такі повідомлення мали дійсні підстави, необхідно особі запропонувати добровільно офіційно оформити явку з повинною. Ця обставина є дуже важливою, оскільки явка з повинною є обставиною, що пом'якшує покарання відповідно до Кримінального кодексу України.

Думки науковців стосовно явки з повинною розходяться. Так, О.Р. Михайленко вважає, що «для наявності явки з повинною як приводу для порушення кримінальної справи не вимагається особиста явка у відповідні органи влади особи, яка здійснила злочин» [5, 49—50].

Не погоджуються з цим твердженням Б.С. Тетерин та Є.З. Трошкін: «Такие данные должны подвергаться очень тщательной проверке, так как заявители иногда склонны (не безвозмездно) брать на себя ответственность за совершенные другими преступления. В этом случае необходимо установить личность явившегося с повинной и составить протокол, в котором подробно нужно изложить сделанное им заявление. Протокол должен быть подписан явившимся с повинной и должностным лицом, составившим его» [7, 11].

Пунктом 4 ч. 1 ст. 94 КПК України встановлено наступний привід до порушення кримінальної справи: «Повідомлення, опубліковані у пресі».

Під «пресою» слід розуміти друкований засіб масової інформації в Україні, в тому випадку, коли він має наступні ознаки:

- 1) періодичні чи такі, що продовжуються, видання;
- 2) які виходять під постійною назвою;
- 3) періодичність один і більше номерів (випусків) протягом року;
- 4) обов'язкова державна реєстрація (слід розуміти на території України).

Під втручанням в особисте життя громадян також можна розуміти публікації щодо вчиненого чи підготовлюваного злочину, що є підставою для порушення кримінальної справи.

В наш час дуже поширеним є користування Інтернетом. Велика кількість веб-сторінок (сайтів) в мережі Інтернету зареєстрована в інших державах або місце знаходження серверу неможливо виявити взагалі, оскільки немає законодавчо встановленої процедури перевірки чи реєстрації даних засобів масової інформації.

Отже, відповідно до КПК України, повідомлення про злочин, опубліковане в Інтернеті, не є підставою для порушення кримінальної справи. Відсутність закону, який би чітко регламентував діяльність осіб, що користуються мережею Інтернету, унеможливує віднесення опублікування такої інформації до приводів та підстав до порушення кримінальної справи.

Крім того, незрозумілим є обмеження даного пункту ст. 94 КПК України словом «опубліковані». У зв'язку з цим виникають запитання: 1) чи може бути підставою для порушення кримінальної справи повідомлення про існування факту, що має ознаки злочину, яке транслюється за допомогою телебачення та/або радіомовлення? 2) чи може бути підставою для порушення кримінальної справи проведене журналістське розслідування?

Пункт 5 ч. 1 ст. 94 КПК України передбачає наступний привід до порушення кримінальної справи: «5) безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором ознак злочину».

Як зазначено у Глумачному словнику російської мови Д.М. Ушакова: «Непосредственный — Следующий сразу за кем-чем-нибудь, без промежуточного участия кого-чего-нибудь, без посредствующих звеньев» [8].

Вживання слова «безпосереднє» у кримінальному законодавстві може викликати різні погляди на вказану підставу до порушення кримінальної справи. Так, наприклад, якщо прокурор виявив ознаки

злочину з інформації про вчинений злочин від анонімної особи, то це не може бути приводом до порушення кримінальної справи, оскільки суть слова «безпосереднє» виключає наявність участі третіх осіб.

В тому випадку, якщо представник органу дізнання, слідчий, прокурор або суддя виявили ознаки злочину на місці вчинення злочину, вони мають право порушити кримінальну справу, але не мають право розслідувати або розглядати справу в суді, оскільки фактично вони стали свідками злочину.

Також існують випадки, коли в одній кримінальній справі можуть бути декілька приводів до порушення кримінальної справи одночасно (наприклад, заява про злочин та явка з повинною). В таких випадках з однієї точки зору доцільно в постанові про порушення або про відмову в порушенні кримінальної справи вказувати той привід, який було отримано першим, хоча з точки зору кримінального покарання, явка з повинною має велике значення, оскільки вона є одним з елементів дієвого каяття, а отже є пом'якшуючою відповідальність обставиною. Крім того, в деяких випадках, явка з повинною може звільнити особу від кримінальної відповідальності чи покарання (ч. 2 ст. 114, ст. 255, 258, 263, 307, 311, 369 КК України). І хоча у перелічених статтях КК України не вказано, що явка з повинною не буде діяти, якщо вона не є приводом до порушення кримінальної справи, слід за наявності явки з повинною та інших приводів до порушення кримінальної справи, вказувати в постанові про порушення кримінальної справи як привід саме явку з повинною. Така новела буде важливою, оскільки підкреслить значення зізнання та його наслідки для кримінального провадження в цілому.

Список літератури:

1. Закон України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р. № 2460-ХІІ.
2. Колодяжний В.А. Возбуждение уголовного дела: проблемы теории и практики:

монографія / В.А. Колодяжний. — Луганск, 1999. — 148 с.

3. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / [под общ. ред. В.В. Мозкова]. — М., Экзамен XXI, 2002.

4. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка]. — вид. 6-те, перероб. та допов.. — К.: Юрисконсульт, Юстініан, 2010. — 896 с.

5. Михайленко А.Р. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе / А.Р. Михайленко. — Саратов, 1975.

6. Тертишник В.М. Логика, язык и стиль уголовно-процессуальных и иных юридических документов / В.М. Тертишник, О.В. Кузниченко. — Харьков, 1996.

7. Тетерин Б.С. Возбуждение и расследование уголовных дел / Б.С. Тетерин, Э.З. Трошкин. — М., 1997.

8. Толковый словарь русского языка: в 4 т. / [под ред. Д.Н. Ушакова]. — Т. 1. — М., 1995.

РЕЗЮМЕ

Рассмотрена классификация поводов к возбуждению уголовного дела, а также проблемы правового регулирования их использования.

SUMMARY

The article considers classification occasion to excitation of criminal case and also problems of legal regulation of their use.

*Рекомендовано кафедрою кримінального процесу
та криміналістики*

Подано 20.01.2011.